

Władysław Piwowski, Jan Chrapek

Biuletyn socjologii religii

Collectanea Theologica 50/4, 131-137

1980

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN SOCJOLOGII RELIGII

Zawartość: 1. XV Międzynarodowy Kongres Socjologii Religii w Wenecji.
2. Badania *.

1. XV Międzynarodowy Kongres Socjologii Religii

Piętnasty Międzynarodowy Kongres Socjologii Religii odbył się w Wenecji od 26 do 30 VIII 1979 r., a jego obrady odbywały się w starym opactwie pobenedyktynskim na małej wyspie San Giorgio w stawnej fundacji „Ceni”. Inicjatorem tych kongresów jest Międzynarodowe Stowarzyszenie Socjologów Religii (CISR). Ono także zorganizowało ostatni kongres na temat *Religia i polityka*. Przybyło ponad 300 specjalistów socjologii religii z niemal wszystkich krajów świata. Polska socjologia religii była reprezentowana przez 15 osób z następujących ośrodków: Polska Akademia Nauk (2 osoby), Katolicki Uniwersytet Lubelski (3 osoby), Akademia Teologii Katolickiej (9 osób), Kraków (1 osoba).

Obrady kongresu odbywały się w ramach sesji plenarnych oraz w sekcjach językowych. Na sesjach plenarnych wygłaszane były referaty programowe korespondujące z tematem kongresu. Następnie w grupach językowych toczyły się dyskusje wokół wygłoszonych referatów. Owe referaty przedstawiały relacje między religią i religijnością a polityką, pod względem integralności, konfliktów i adaptacji. Na sesjach plenarnych obok referatów podawano informacje dotyczące stanu socjologii religii w jakimś regionie czy kraju. Na rozpoczęcie kongresu prof. S. Acqua viva wygłosił wykład na temat sytuacji polityczno-religijnej w czasie ostatnich dwudziestu lat we Włoszech. W trakcie obrad kongresu mówiono także na temat socjologii religii judaizmu (prof. M. Sergio della Pergola), socjologii religii w RFN, Austrii, Szwajcarii (prof. J. Aatthes, T. Luckmann, Karl-Fritz Daiber) oraz poinformowano o sytuacji religijnej katolików w Belgii (prof. P. Delooy).

W godzinach popołudniowych kongresu odbywały się liczne spotkania grupowe, w ramach których podawano szereg komunikatów dotyczących szczegółowych problemów socjologii religii. Ze względu na dużą ilość tych komunikatów nie sposób ich tu omawiać. Dodać należy, iż podczas tych spotkań zaprezentowali swe komunikaty także polscy uczestnicy kongresu. Prof. dr Z. Wierzbicki (PAN) mówił na temat religijności tradycyjnej, prof. dr A. Święcicki (ATK) mówił na temat swych badań dotyczących konsekwencyjnego elementu religijności, dr K. Darczewska (PAN) poinformowała uczestników o wynikach swych badań nad religijnością polską przeprowadzonych na próbie ogólnopolskiej, dr A. Stanisowski (KUL) na wyraźną prośbę uczestników kongresu mówił o reakcjach Polaków na wiadomość o wyborze papieża Polaka.

Każdy dzień obrad kończył się sprawozdawczą sesją plenarną połączoną z dyskusją. Organizatorzy spodziewali się w związku z tematem kongresu

* Biuletyn socjologii religii przygotowuje Zakład Socjologii Religii KUL pod kierunkiem ks. Władysława Piwowarskiego. Redaktorem obecnego numeru jest ks. Jan Chrapek CSMA.

burzliwych dyskusji, których jednak nie było. Wyczuwało się, jak to określano, brak prawdziwych „agnostyków”. Trudności w dyskusjach wynikały z przyczyn językowych oraz różnic spowodowanych odmiennością podejść do problemu.

Następny kongres postanowiono zwołać, zgodnie z tradycją, za dwa lata. Miejscem obrad będzie Szwajcaria. Podano jednocześnie kilka propozycji tematów, zostawiając możliwość wyboru jednego z nich lub zaproponowanie innego organizatorom kongresów, tzn. CISR.

ks. Jan Chrapek CSMA, Lublin

2. Badania

Elżbieta Krawiec, *Bibliografia społeczno-pastoralna na temat młodzieży*, Colloquium Salutis 9(1977)239—276.

Autorka dokonała przeglądu dotychczasowych opracowań na temat młodzieży. Zawiera on ważniejsze powojenne polskie publikacje, głównie z zakresu społeczno-pastoralnego, zawarte w czasopismach i pracach zbiorowych lub będące samodzielnymi opracowaniami. Prezentowany przegląd bibliograficzny jest ułożony według następujących problemów: 1. Zagadnienia ogólne. Młodzież na świecie. 2. Rozwój młodzieży. Jej zainteresowania. 3. Młodzież a środowisko. 4. Młodzież a kultura. Czas wolny młodzieży. 5. Światopogląd młodzieży i jego uwarunkowania. 6. Moralność młodzieży. Zagrożenia moralne. 7. Religijność młodzieży i jej uwarunkowania. 8. Postawy społeczne. Społeczności młodzieży. 9. Młodzież a rodzina. 10. Młodzież a praca. 11. Wychowanie młodzieży. 12. Duszpasterstwo młodzieży.

Analizując omawiany przegląd bibliograficzny zauważyć można, iż jego tytuł nie jest adekwatny ze względu na wieloaspektowość prezentowanych w nim prac. Trudno je wszystkie zamknąć do przedziału społeczno-pastoralnego, gdyż mają szerszy wachlarz. Może lepiej byłoby zatytułować bardziej ogólnie „Bibliografia prac dotyczących problemów współczesnej młodzieży”. Uwaga ta w niczym nie obniża wartości powyższego przeglądu bibliograficznego, który ma duże znaczenie jako przewodnik po powojennej literaturze dotyczącej problemów współczesnej młodzieży. Autorce należą się słowa uznania za wniesiony trud, który zapewne pomoże wielu tym, którzy interesują się problemami młodzieży.

ks. Jan Chrapek CSMA, Lublin

ks. Czesław Podleski, *Model prezbitera diecezjalnego. Studium pastoralne na przykładzie diecezji katowickiej*, Lublin 1979 (rozprawa doktorska, archiwum KUL).

Celem niniejszego studium pastoralnego było przedstawienie modelu prezbitera diecezjalnego na przykładzie diecezji katowickiej. Chodzi o model, czyli o idealny obraz prezbitera, który w odróżnieniu od wzoru oznacza normy i wyobrażenia na temat właściwego zachowania się, a nie faktyczne zachowanie. W pracy przeanalizowano normy modelu prezbitera, ustalone przez Urząd Nauczycielski Kościoła w nauce Soboru Watykańskiego II, a później w nauczaniu I Synodu Diecezji Katowickiej, który odbył się w latach 1972—1975. Z kolei normy te zostały skonfrontowane z modelem środowiskowym prezbitera, jaki istnieje w świadomości Kościoła katowickiego. Należy nadmienić, iż omawiana praca jest jedną z pierwszych, w ramach której analizuje się w taki sposób model prezbitera diecezjalnego. Fakt powyższy uzasadnia aktualność przedstawionej pracy. W dotychczasowej polskiej literaturze socjologiczno-pastoralnej jedynie ubocznie, przy okazji badań nad reli-

gijnością, starano się zorientować, jaki model prezbitera „żyje” w środowisku wiejskim względnie miejskim, oraz jakie zmiany dokonały się w tym modelu pod wpływem przemian społeczno-kulturowych. Wspomnieć tu należy prace ks. W. Piwowarskiego o religijności wiejskiej i o religijności miejskiej oraz liczne badania nad religijnością polską prowadzone przez katedrę socjologii religii KUL. Uwagi na temat modelu księdza zawarte we wspomnianych pracach ukazują jedynie model środowiskowy księdza, tzn. taki, który funkcjonuje w konkretnym środowisku. Przy okazji wspomnianych badań nad religijnością, pytano respondentów również, czy i o ile katolicy uświadamiają sobie potrzebę pośrednictwa kapłana w sprawach zbawienia oraz jak pojmują rolę społeczno-religijną księdza parafialnego.

Autor omawianego studium podjął się ukazania możliwie całościowego obrazu prezbitera diecezjalnego, zarówno na płaszczyźnie formacji, jak i spełnianej przez niego roli, w wymiarze oficjalnym, środowiskowym i pastoralnym. Dzięki zastosowanym technikom badawczym, zwłaszcza obserwacji (pośredniej, uczestniczącej i zwykłej) oraz sondażom ankietowym udało mu się zgromadzić w celu dobrego rozpracowania głównego założenia pracy, następujące materiały:

1. Podstawowy materiał stanowiły dokumenty soborowe i synodalne. Dla nakreślenia modelu współczesnego prezbitera konieczne jest teologiczne uzasadnienie jego oficjalnego obrazu.

2. Komentarze krajowe i zagraniczne do dokumentów soborowych, ważniejsze rozprawy naukowe i publicystyczne z zakresu teologii kapłaństwa zamieszczone w literaturze krajowej i obcojęzycznej.

3. Uchwały synodów doby soborowej zarówno polskich (poznański, warszawski, gdański), jak i zagranicznych (wiedeński, szwajcarski, Republiki Federalnej Niemiec i Niemieckiej Republiki Demokratycznej), dotyczące posługi kapłańskiej.

4. Obserwacje poczynione przez kleryków odbywających roczny staż pracy fizycznej wprowadzony w diecezji katowickiej w 1968 roku.

5. Osobne źródło stanowią liczne badania z zakresu socjologii religii przeprowadzone w minionych latach na terenie omawianej diecezji. Omawiając całokształt życia religijnego, ubocznie poruszały problem modelu środowiskowego księdza.

6. Zasadnicze źródło niniejszej rozprawy stanowił sondaż ankietowy przeprowadzony wśród duchowieństwa katowickiego w 1973 oraz 1979 roku.

7. Materiały do badań nad systemem wychowania seminaryjnego w diecezji katowickiej.

8. Materiały nie publikowane, znajdujące się w Archiwum Kurii Diecezjalnej w Katowicach oraz Archiwum Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie, dotyczące formacji seminaryjnej, protokoły z kolokwium z kandydatami zgłaszającymi się do seminarium oraz ankiety przed przyjęciem kandydata do seminarium wypełniane przez właściwych proboszczów.

Autor omawianego studium zebrał bogaty materiał, pozwalający mu dość wszechstronnie przeanalizować postawiony w pracy problem. Dodać przy tym wypada, że w pracy zastosowana została metoda teologii pastoralnej, w której przesłankę większą stanowiły wskazania soborowe i synodalne, przesłankę mniejszą — dane z doświadczenia, zaś wnioskami są postulaty natury pastoralnej.

Zebrany materiał stał się dobrą bazą do wysunięcia szeregu ciekawych wniosków dotyczących prezbitera i jego roli w przekazie depozytu wiary. I tak w zakresie formacji duchowej podkreślona została potrzeba większej dowolności miejsca, czasu i form medytacyjnych. Następnie autor wskazał na konieczność większej elastyczności w spełnianiu praktyk ascetycznych, połączonych jednak z systematycznością. Wysunięty został także postulat dotyczący potrzeby autorefleksji i podjęcia ascezy samowychowawczej. W za-

kresie formacji intelektualnej wskazano na potrzebę eklezjalnego i duszpasterskiego ukierunkowania systemu edukacji seminaryjnej. Uwzględnienie w formacji intelektualnej przemian, jakie przeżywa diecezja katowicka, pozwoli — przynajmniej częściowo — na uniknięcie wykazanej w badaniach dysfunkcjonalności edukacji seminaryjnej w związku z technicznym profilem wykształcenia średniego wielu kandydatów do seminarium.

Postulaty dotyczące formacji pastoralnej zacierają w dwu kierunkach: usprawnienie przejścia od teorii do praktyki oraz pogłębienie współpracy seminarium z prezbiterium diecezjalnym. Formacja pastoralna (seminaryjna i pozaseminaryjna) powinna w teorii i praktyce ukazywać sylwetkę gorliwego duszpasterza i cel jego wysiłków duszpasterskich, którym jest budowanie Kościoła.

Analiza stanu faktycznego, jak mówi autor studium, pozwoliła zauważyć duże zapotrzebowanie u wiernych na pracę kapłańską nie tylko w zakresie tradycyjnego duszpasterstwa, ale na kontakty osobowo-duszpasterskie. Na te ostatnie niestety nie pozwala księdzu aktualny budżet posiadanego czasu. W związku z tym duszpasterstwo osobowe nie jest należycie dowartościowane. Dlatego też należy zrezygnować przynajmniej z niektórych metod i form tradycyjnych, niewątpliwie od lat wypróbowanych, na korzyść pogłębienia postaw religijno-moralnych przez kontakty osobowo-duszpasterskie. Urzędowy autorytet prezbitera wymaga uzupełnienia autorytetem osobowym dla bardziej skutecznego pełnienia funkcji pastoralnych. W omawianym studium wskazano na dość duże znaczenie funkcji kapłańskich w zakresie religii instytucjonalnej. Funkcja ta wymaga jednak uzupełnienia funkcją dystrybucyjną z uwagi na wzrost zapotrzebowania na duszpasterstwo osobowe.

Występuje także zróżnicowanie modelu prezbitera diecezjalnego ze względu na strukturę wiekową święceń. Okazuje się, że starsi księża (wyświęceni w latach 1907—1956) są bardziej związani z modelem duchowości kultycznej. Dotyczy to nie tylko życia wewnętrznego i cech osobowościowych, ale formacji kapłańskiej oraz spełnianej roli. Model prezbitera starszego jest bardziej związany z charakterem święceń kapłańskich, z autorytetem władzy, jest bardziej statyczny, pragmatyczny, przywiązany do dawnych form i zwyczajów z odrzucaniem nowości. Młodzi księża, jak dalej stwierdza autor, (wyświęceni w latach 1957—1978) są bardziej nastawieni na wykonywanie funkcji kapłańskich oraz na duszpasterstwo osobowe. Ich postawa poszukiwania nowych form złączona jest przede wszystkim z aktualnie pełnioną służbą duszpasterską. Wielu z nich kwestionuje dotychczasowy model seminaryjnego wychowania w zakresie prawie całej formacji, a preferuje nowy. Jest to model nastawiony na prezbitera-duszpasterza, związanego z diecezją i jej problemami. W tym zakresie model księdza młodszego jest bardziej zgodny z oczekiwaniami wiernych oraz z normami Kościoła powszechnego i lokalnego. Można jednak i w nim dostrzec pewne braki. Przede wszystkim jest on mało pogłębiony wewnątrznie, a ponadto — odrzucając stare metody i formy — traci się zdolność kontemplacji. Na tym tle dochodzi do częstych konfliktów między starszymi i młodszymi kapłanami. W związku z tym w pracy postawiono dwa postulaty. Pierwszy dotyczy pogłębienia formacji duchowej młodszych księży. Poszukując nowych form duchowości, nie powinni oni zrywać z tradycyjnymi. Postulat drugi odnosi się do księży starszych, aby wykazywali większe zrozumienie dla duszpasterstwa osobowego. To z kolei wymaga pewnego dystansu wobec sprawowanego urzędu i związanego z nim autorytetu. Autorytet urzędowy powinien być uzupełniony autorytetem osobowym.

W zakończeniu pracy autor zauważa, iż aktualny model prezbitera wymaga szeregu zmian w metodzie i w formach wychowania seminaryjnego, a także w formacji pozaseminaryjnej.

ks. Jan Chrapek CSMA, Lublin

ks. Mieczysław Bochyński, *Podstawy starań o stwierdzenie nieważności małżeństwa w świetle akt Sądu Biskupiego w Lublinie w latach 1966—1975. Studium socjologiczne*, Lublin 1978 (rozprawa doktorska; maszynopis w arch. KUL)

Rozprawa stanowi studium socjologiczne, w którym autor na podstawie akt sądowych podjął próbę ustalenia podstaw o stwierdzeniu nieważności małżeństwa. W kolejnych rozdziałach omówione zostały następujące zagadnienia: I. *Ludność, małżeństwa, rozwody i orzeczenia nieważności małżeństwa w diecezji lubelskiej*, II. *Charakterystyka okresu narzeczeństwa*, III. *Poślubne pożycie stron*, IV. *Faktyczne podstawy starań o stwierdzenie nieważności małżeństwa*. Całość rozprawy dopełniają: wstęp, zakończenie, bibliografia i spis tabel. Rozprawa składa się z 254 stron. W pracy posłużono się obserwacją pośrednią na źródłach zastanych. Wykorzystano 402 sprawy o nieważności małżeństwa, które miały miejsce w Sądzie Biskupim w Lublinie w latach 1966—1975 w pierwszej instancji. W celach porównawczych wykorzystano również niektóre dokumenty sądowe z lat wcześniejszych, głównie z okresu 1945—1965. Podkreślić należy, że w polskiej i obcej literaturze brakuje dotąd prób wykorzystania tego typu materiałów i ich socjologicznej analizy. Decyzja podejmowania starań o stwierdzenie nieważności małżeństwa została w rozprawie potraktowana jako fakt społeczny, który określa bliżej cechy społeczno-demograficzne stron, oraz sytuacje społeczno-ekonomiczne małżeństwa. Zjawisko to powinno być jednak traktowane w powiązaniu z ogólnymi procesami społecznymi. Normy prawne oraz ich interpretacja wyrażane w orzecznictwie sądowym o tyle tylko były w pracy brane pod uwagę, o ile badano ich społeczne funkcjonowanie i uwarunkowania. W tym sensie można powiedzieć, że studium podejmuje problematykę z pogranicza socjologii rodziny, socjologii religii i socjologii prawa, uwzględniając również dodatkowo zagadnienie pastoralnych konsekwencji stwierdzonego stanu rzeczy.

Główny problem pracy sprowadza się do pytania: Jakie są faktyczne i prawne podstawy starań o stwierdzenie nieważności małżeństwa i jakie czynniki powodują ich zaistnienie? W poszukiwaniu odpowiedzi na to pytanie przyjęte zostały dwie hipotezy do weryfikacji:

1. Ze wzrostem wskaźnika rozwodów maleje liczba spraw o nieważność małżeństwa (co wskazuje na brak adekwatności pomiędzy podstawami prawnymi i faktycznymi).

2. Im częściej po rozpadzie małżeństwa strony zawierają powtórne związki oraz im wyższy jest stan ich religijności, tym częściej występują również w sądzie jako starający się o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

Pierwszym zadaniem, jakie autor podjął, była weryfikacja hipotezy zakładającej rozbieżność między wzrastającą liczbą rozwodów a malejącą liczbą spraw małżeńskich w sądzie kościelnym. Uzyskanie porównywalnych danych wymagało określenia obszaru administracji państwowej, do którego odnoszą się odpowiednie statystyki odpowiadające terytorium diecezji lubelskiej. Uzyskane dane potwierdziły w pełni hipotezę: od 1966 do 1973 r. liczba rozwodów na terenie diecezji lubelskiej wzrosła o 64%. Chociaż od 1970 r. dynamika zawierania małżeństw zaczyna na terenie diecezji wyraźnie słabnąć, to jednak szczególnie od tego czasu bardzo silnie wzrasta liczba rozwodów. Powoduje to w 1973 r. wzrost współczynnika rozwodów na 100 małżeństw do 20,0 w mieście i 4,8 na wsi. W tym samym roku zawarto w miastach 5 682 małżeństwa, a jednocześnie udzielono aż 966 rozwodów. Chociaż w liczbach bezwzględnych w dalszym ciągu utrzymuje się znaczna przewaga ilości rozwodów w mieście, jednak dynamika orzekania rozwodów wśród małżeństw wiejskich z każdym rokiem wzrasta. W płaszczyźnie kościelnej powyższy problem nabiera szczególnego znaczenia nie tylko dla dusz-

pasterzy, ale również dla kanonistów i pracowników sądu kościelnego. Fakt, że około 14,5 tysięcy osób z terenu diecezji zerwało w ciągu ośmiu lat wspólnotę małżeńską, staje się tym bardziej niepokojący, ponieważ jak informują statystyki, zdecydowana większość rozwiedzionych zawiera ponowne związki cywilne. Dla osób wierzących i praktykujących stwarza to szczególnie trudną sytuację pod względem moralno-prawnym. Tymczasem ilość spraw małżeńskich rozpatrywana w Sądzie Biskupim w Lublinie ciągle się zmniejsza. W obydwu pięcioletniach okresu 1966—1975 spadek ten wynosi w stosunku do okresu 1931—1935 około 120%, w stosunku zaś do okresu 1945—1949 około 88%. Należy dodać, że za podstawę porównania wzięto jedynie sprawy o nieważności małżeństwa, z pominięciem spraw o separację.

W tej sytuacji kluczowym zagadnieniem pracy stało się wyjaśnienie przyczyn malejącej liczby wnoszonych do Sądu Biskupiego spraw. Aby na pytanie to odpowiedzieć, autor podjął próbę zbadania przyczyn i motywów podejmowania starań w sądzie kościelnym. Już wstępna lektura akt ujawniała, że strona skarżąca powołuje się często na szereg czynników, które powodowały faktyczny rozkład małżeństwa i jednocześnie były podstawą orzeczenia rozwodu cywilnego, a które z punktu widzenia prawa kościelnego nie mogą stanowić podstaw stwierdzenia nieważności węzła. W związku z tym autor dokonał rozróżnienia dwóch kategorii podstaw tych starań, a mianowicie: racji prawnych, które w świetle obowiązujących norm prawa kanonicznego mogą uzasadniać orzeczenie nieważności małżeństwa, oraz podstaw faktycznych, czyli sytuacji i motywów, które w rzeczywistości powodowały decyzję wystąpienia ze skargą. Hipoteza robocza zakładała, że te dwa rodzaje podstaw nie pokrywają się ze sobą, tzn., że głównym motywem podjęcia starań nie była świadomość nieważności małżeństwa, ale inne czynniki. Hipoteza uzupełniająca zakładała, że wśród tych czynników szczególnie doniosłą rolę odgrywają: 1. zawarcie lub projekt zawarcia powtórnego małżeństwa, 2. poziom religijności powództwa wpływający na pragnienie kościelnego uregulowania nowej sytuacji małżeńskiej.

Uzyskane w pracy wyniki potwierdziły zarówno zasadniczą hipotezę roboczą, jak i pierwszą z hipotez uzupełniających. Stwierdzono, że starania podejmowane były ze znacznym, często wieloletnim opóźnieniem nie tylko w stosunku do zawarcia zaskarżonego związku, a więc i zaistnienia okoliczności mających uzasadnić jego nieważność, ale także w stosunku do jego rozkładu, a nawet do uzyskania cywilnego rozwodu. Średnia czasu między rozpadem pożycia a wniesieniem powództwa do Sądu Biskupiego wynosi dla badanych mężczyzn 9,1 lat, dla kobiet zaś 8,8 lat. Decyzja wniesienia skargi do sądu kościelnego rzeczywiście podejmowana jest z reguły dopiero wówczas, kiedy został zawarty już nowy związek, (63,7% mężczyzn-powodów i 52,8% kobiet-powódek) albo gdy strona powodowa stoi przed bliską perspektywą jego zawarcia (24,4% pozostałych badanych).

Druga hipoteza uzupełniająca potwierdzona została częściowo. Stwierdzono bowiem, że obok poziomu religijności powództwa, donosiłymi czynnikiem wniesienia skargi jest także religijność nowego partnera z aktualnego lub projektowanego związku oraz presja społeczno-religijnej opinii środowiska. W grupie badanych, którzy zawarli już ponowne małżeństwa, aż 54,4% mężczyzn i 21,8% kobiet przyznało, że w ich wypadku powodem wniesienia skargi były konflikty z aktualnym partnerem na tle braku ślubu kościelnego, a z relacji 38,3% kobiet i 15,8% mężczyzn wynika, że decydujący wpływ na podjęcie decyzji starań wywarło w ich przypadku najbliższe otoczenie, głównie rodzice. Tylko 16,9% badanych stwierdziło wyraźnie, że podjęli starania pod bezpośrednim wpływem oddziaływania duszpasterzy.

Badania ukazały również szereg czynników warunkujących wystąpienie zarówno prawnych podstaw orzeczenia nieważności, jak i podstaw faktycznych wystąpienia ze skargą. Zdecydowaną większość rozpatrzonych spraw stanowią te, w których podstawą prawną jest przymus lub pozorna zgoda

(85,8% ogółu spraw). Badania wykazały, że warunki społeczne tradycyjnego środowiska wiejskiego szczególnie sprzyjają występowaniu tego rodzaju sytuacji. Około 84% przymuszonych do małżeństwa w chwili zawierania ślubu kościelnego mieszkało na wsi. Należy również zaznaczyć, że jedynie 36,4% powództwa stanowią mieszkańcy miasta, natomiast aż 63,6% mieszkańcy wsi. O ile zjawisko rozwodów jest w głównej mierze problemem miejskim, to orzecznictwo kościelne dotyczy przede wszystkim skarg wniesionych przez mieszkańców wsi. W związku z tym można przypuszczać, że zmniejszenie się liczby spraw w sądzie kościelnym, mimo zwiększającej się liczby rozwodów, powodowane jest nie tylko malejącym wpływem motywacji religijnej i społeczno-religijnej, ale także przemianami społeczno-obyczajowymi.

W pracy stwierdzono także, że wśród czynników powodujących faktyczny rozkład badanych małżeństw szczególną rolę odgrywają: duża różnica wieku między narzeczonymi, a także niski wiek nupturientów, szczególnie kobiet, decydująca rola pozaosobowych motywów zawierania małżeństwa i wyboru partnera (ekonomicznych, społecznych itd.), a wśród czynników działających już po zawarciu związku — alkoholizm oraz ingerencja rodziców w sprawę małżeństwa.

Stwierdzenia powyższe pozwoliły autorowi na sformułowanie w zakończeniu pracy szeregu wniosków duszpasterskich, dotyczących zarówno przeciwdziałania zawieraniu małżeństw nieważnych oraz dających nikłe szanse harmonijnego współżycia, jak i zapobieganiu rozkładowi małżeństw zawartych. Na osobną uwagę zasługuje postulat duszpasterstwa tych małżonków, którzy poprzestają jedynie na ślubie cywilnym. Jak bowiem wykazały obliczenia, jedynie w latach 1966—1973 na terenie diecezji lubelskiej zawarto aż 15 590 takich związków. Stanowi to 15,7% ogółu małżeństw zawartych w tym czasie w USC. Należy dodać, że tempo zawierania małżeństw jedynie cywilnych każdego roku wzrasta (w latach 1966—67 — 2 968, 1968—69 — 4 110).

Obok wniosków duszpasterskich autor sformułował również szereg wniosków dotyczących dalszych badań nad podjętą w pracy problematyką, a wymagających zastosowania innych metod i odwołania się do innego typu źródeł.

ks. Ryszard Kamiński, Lublin